

УДК 373.21

ФОРМУВАННЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНИХ ОСНОВ СВІТОГЛЯДУ ДИТИНИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ХУДОЖНЬОГО СЛОВА

Кіндрат І.Р.

Рівненський навчально-виховний комплекс № 1
Рівненської міської ради

У статті розкрито значення художньої літератури як засобу впливу на формування духовно-моральних цінностей у дітей дошкільного віку. Окреслено окремі аспекти дослідно-експериментальної роботи з питання «Формування світогляду дошкільників засобами художнього слова в інтегрованому просторі дошкільного навчального закладу». Акцентовано увагу на інтелектуальних картах як способі розкриття смислів твору та на принципах відбору літературних текстів для роботи з дітьми. Охарактеризовано літературні проекти як форму організації освітньої діяльності у дошкільному навчальному закладі. Галузь застосування результатів дослідження – дошкільна освіта.

Ключові слова: світогляд дошкільника, художнє слово, літературний проект, інтелектуальна карта, інтеграція.

Постановка проблеми. Сучасна дошкільна освіта визначає пріоритетними орієнтирами особистісний розвиток дитини, формування у неї свідомого, ціннісного ставлення до навколишньої дійсності, забезпечення умов для її духовного зростання. У період дошкільного дитинства формується базис особистісної культури, відповідної загальнолюдським духовним цінностям, та закладається фундамент світобачення дитини.

Надзвичайну роль у формуванні людини, у визначенні нею позитивних стратегій життєтворчості відіграє серед інших засобів художнє слово, книга, що уособлює в собі не просто артефакт народної історії й культури, а символізує художнє слово як надбання дорогоцінної скарбниці українського народу та джерело формування світоглядних уявлень у дітей, починаючи з наймолодшого віку. Проте, як показує практика, світоглядний аспект художньої літератури є недостатньо вивченим та мало реалізованим в освітній діяльності. В умовах зростання у соціокультурному просторі дитинства ролі сучасних медіазасобів, які стають чинником моделювання та формування системи поглядів на світ, особливо актуалізується необхідність якнайширшого використання художнього слова не просто у традиційному вимірі (заняття з ознайомлення з художніми творами чи спеціальні мовленнєві заняття, побудовані на основі літературних текстів), а як частини щоденного життя дитини, як джерела життєвої мудрості та основи цікавих форм щоденної освітньої діяльності. Саме на цих положеннях ґрунтується вибір теми дослідно-експериментальної роботи всеукраїнського рівня – «Формування світогляду дошкільників засобами художнього слова в інтегрованому просторі дошкільного навчального закладу», яка здійснюється під науковим керівництвом Н. Гавриш і перебуває на теперішній час на формувальному етапі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аспект формування світобачення дітей дошкільного віку розглядається у дослідженнях ряду науковців як складова дитячої субкультури. Світоглядні уявлення розглядаються як ключове завдання у набутті дошкільної освіти та розуміються науковцями (Н. Гавриш, О. Кононко, І. Куліковська, В. Русевич та ін.) як базові знання дитини про світ, про себе, про закони взаємодії у соціумі, про взаємозалежність та взаємопов'язаність усього в

світі [2; 5; 6; 9]. Зокрема, у дослідженнях Н. Гавриш висвітлюється відображення у мовленнєвій діяльності дошкільників особливостей світорозуміння, системи світобачення, яка поєднує в собі сукупність уявлень, смислових відношень, що охоплюють основні сторони взаємодії дитини зі світом [1]. Питання формування у дошкільників картини світу, елементарної світоглядної позиції ґрунтовно розглядається в працях О. Кононко. Зокрема, вона наголошує, що картина, або образ світу, є відображенням внутрішнього погляду дитини на довкілля та саму себе, що безпосередньо пов'язаний із системою її цінностей, з тим, що має для неї особливе значення, набуло особистісного смислу [5]. Навчально-розвивальний курс «Філософія для дітей», покликаний допомогти дитині зрозуміти закони та правила навколишнього світу, розроблено Н. Гавриш та О. Ліннік [2]. Отже, питання формування основ дитячого світобачення є предметом і наукових досліджень, і практичних пошуків. У контексті нашого дослідження цей важливий аспект освітньої діяльності дошкільного закладу розкривається крізь призму інтеграції художнього слова та літературних текстів у зміст та форми організації освітнього процесу у дошкільному навчальному закладі.

Формулювання мети статті. Метою цієї статті є акцентування уваги на проблемі осучаснення змісту і способів роботи з книгою як засобом впливу на формування духовно-моральної складової світогляду дитини.

Виклад основного матеріалу. Аналіз досліджень з проблеми формування світогляду дитини (О. Кононко, І. Куліковська, В. Кудрявцев, В. Русевич [5; 6; 7; 9] та ін.) дає змогу виокремити такі його компоненти: *соціально-моральний* – той, який закладається в сім'ї, є основою формування світогляду дитини і через який вона засвоює елементарні, найпростіші правила поведінки та стосунків у своєму поки ще маленькому світі; *когнітивний* – знання складова, яку дитина засвоює через спілкування та взаємодію з дорослими, через власне пізнання світу та завдяки іншим джерелам інформації; *емоційно-ціннісний*, який є важливою особливістю «картини світу» дошкільника, оскільки знання про світ завжди мають емоційно-ціннісне забарвлення і у дитини емоційно-чуттєві уявлення про світ

переважають над раціонально-логічними; *поведінковий компонент* – вияв системи життєвих цінностей, відношення до себе, людей та світу.

Розглядаючи художнє слово, літературний текст як важливий засіб презентування дітям етичних еталонів та моральних цінностей, Н. Гавриш, зокрема, зазначає, що «в основі суспільної моралі, що представлена в численних казкових і реальних сюжетах, – заповідані Всевишнім десять основних законів людського буття, слідування яким завжди схвалювалося, а порушення вважалося гріхом і суворо каралося. У свою чергу, в авторських літературних творах через сучасну літературну мову, близькі та зрозумілі дітям ситуації автори вчать дітей непорушності тих самих десяти заповідей, і саме через сприймання цих текстів дитина знаходить для себе етичні орієнтири, приклади для наслідування» [3].

На наш погляд, для забезпечення позитивного впливу літературних творів на формування духовно-моральних основ світобачення дитини важливими є такі моменти: здатність педагога усвідомити відкриті та потаємні смисли книги чи окремого твору; мета і завдання, які ставить педагог перед собою щодо роботи з дітьми за цим текстом; правильний вибір твору, який би знайшов відгук в душі сучасної дитини; добір ефективних методів ознайомлення дітей з художнім текстом. Зупинимось на способах та засобах реалізації зазначених положень.

Ефективним способом розкриття та візуального відображення основних смислів та змістових напрямів художнього тексту є складання

інтелектуальних карт за його змістом. Інтелектуальна карта (структурно-логічна схема) відображає смислові вектори твору, адже майже кожен твір має кілька смислів, ідей, змістових напрямів. У ході пошуку цих напрямів ми маємо змогу повною мірою реалізувати потенціал твору. Коротко представимо запропонований підхід на прикладі української народної казки «Кривенька качечка» та розглянемо інтелектуальну карту до цього твору (рис. 1).

На основі поданої інтелектуальної карти ми можемо виділити такі ідеї та змістові напрями твору:

- осінні зміни у природі. Події казки, які відбуваються восени, дають поштовх до розширення пізнавального поля природничого напрямку;
- той, хто слабший. На прикладі казки діти бачать, що фізична недосконалість або вада не є причиною відсторонення від інших. Важливий акцент: той, хто слабший, не такий, як усі, також може бути корисним та потрібним іншим;
- добро потрібне усім. По-перше, у казці закладено ідею співчуття та допомоги ближньому. А по-друге, варто звернути увагу на те, чи кожен добрий намір призводить до добрих результатів. Яке добро потрібне тим, хто поряд з нами? Це складне запитання постає із казки, адже дід з бабою, які з добрих поривань спалили гнізdechko, не подумали про бажання дівчини-качечки, і тому їхній вчинок мав зовсім протилежні наслідки;
- кожен має право на таємницю, і кожен має поважати таємницю іншого;
- диво-перетворення. Перетворення як спосіб стати красивим – казковий шлях. А як у житті?

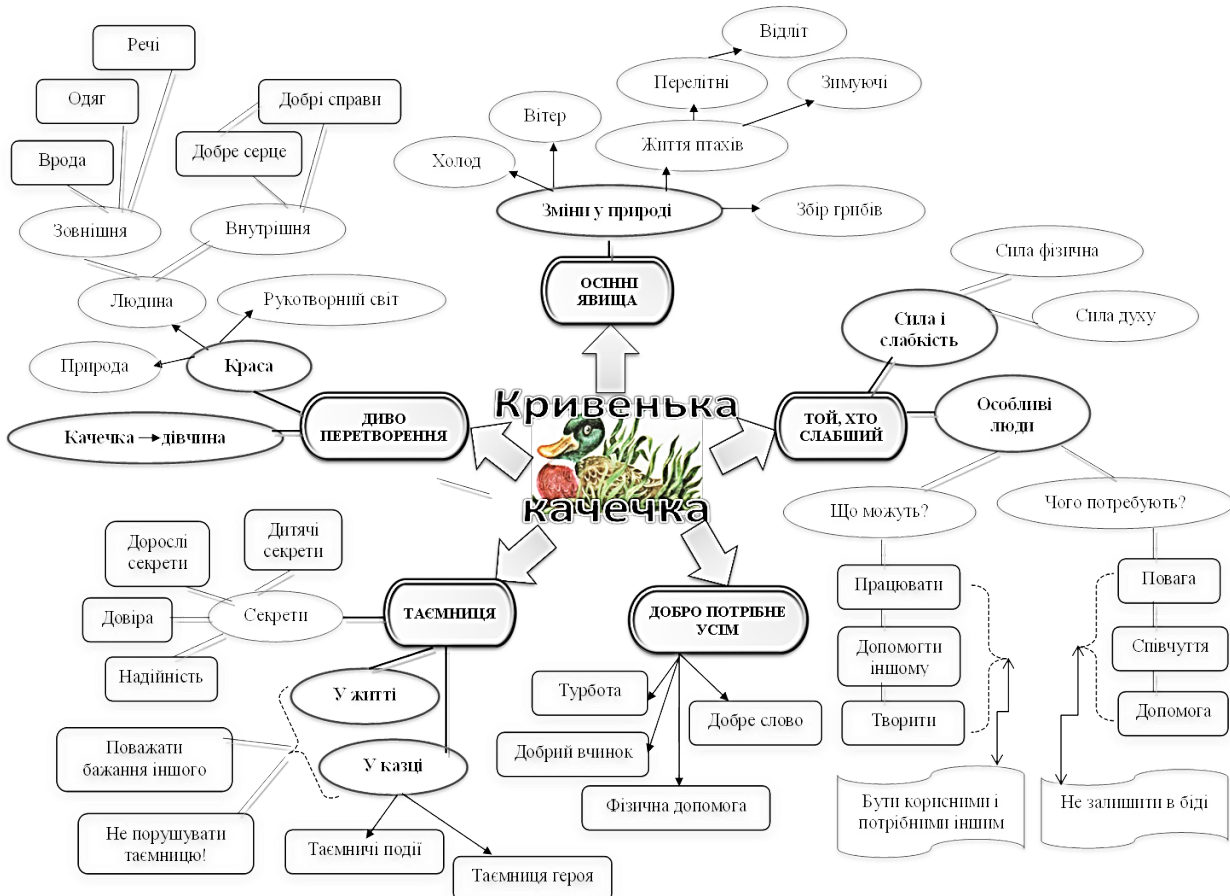

Рис. 1. Інтелектуальна карта до казки «Кривенька качечка»

У житті найбільші і найкращі перетворення відбуваються у нашому серці, а справжньою красою є краса внутрішня – чисте серце та добрі справи.

Така попередня робота педагога з текстом є основою для подальшої конкретизації форм організації навчально-пізнавальної діяльності дітей та для визначення мети і завдань, які ставить педагог перед собою щодо роботи з дітьми за цим текстом.

Не менш значимим для ефективного використання літературних творів у духовно-моральному вихованні дошкільників є питання щодо правильного відбору кола книжкового читання. У цьому контексті дотримуємось таких принципів: зв'язку тематики літературних творів із життям та інтересами дітей; динамічності розгортання сюжету; чіткої структурно-композиційної організації тексту. Вважаємо за необхідне та здійснюємо пошук нових, маловідомих та таких, що раніше не використовувались у роботі з дошкільниками, творів. Особливої цінності у формуванні особистісних якостей дитини набувають художні твори, які, окрім казкового сюжету, наповнені пізнавальним та моральним змістом, а також емоціями героїв, які легко проєктуються на дітей. Як показує практика, при опрацюванні таких творів досить легко сприймається дітьми смислоутворення, а пізнавальна чи художньо-естетична діяльність вмотивовується не бажанням вихователя відповідно до плану роботи, а сюжетом твору. І якщо певний пізнавальний зміст пропонується дітям вустами героїв літературного твору, а моральні висновки та смисли виводяться з переживань чи вчинків персонажів, то це набагато легше присвоюється дітьми як власний смисл чи досвід. Для прикладу подамо досвід використання у роботі з дітьми казки Бруно Ферреро «Мишко» [8, с. 162-169]. Ця зворушлива різдвяна історія – про ведмедика Мишка, який зумів втекти від долі неулюбленої та зневаженої іграшки, отримати омріяну свободу, побачити красу довколишнього світу, а потім – прийняв рішення залишитись іграшкою-подарунком у хворого хлопчика, якому на Різдво подарунка не вистачило. Досвід прочитання та опрацювання з дітьми цієї казки засвідчив надзвичайну чутливість та емоційне сприйняття дошкільнятами змісту та ідеї твору, адже головна ідея – це ідея доброти, співчуття і самопожертви. Окреслимо основні смислові напрями твору.

1) **Свято Різдва.** У творі в одній лише фразі згадується передріздвяна метушня, але це вже дає можливість розширити пізнавальне поле цієї змістової лінії: суть свята Різдва Христового, традиції підготовки до свята, місце подарунків у святкуванні Різдва, традиції святкування Різдва в Україні. Можна розповісти дітям про традиції святкування у різних країнах світу і обов'язково наголосити на тому, що сенс, смисл Різдва – це народження Ісуса Христа. Цей напрям тісно пов'язаний з вірою, з християнським світоглядом, і є важливим у доповненні та збагаченні емоційного та духовного досвіду дітей.

2) **Подарунки.** Цей напрям передбачає обговорення з дітьми зв'язку подарунків та різних свят, традицій різдвяних подарунків та святкування інших народів. Варто використати і інші, пов'язані з цією темою, художні твори, напри-

клад, вірш Г. Черинь «Лист до Святого Миколая», що спонукатиме до полілогу на тему «Який подарунок найкращий?»

3) **Краса світу.** Мандрівка, у яку вирушив Мишко, відкрила перед ним красу довколишнього світу, про яку він і не здогадувався. Логічним є висновок про те, що подорожі приносять нам нові враження, нові відкриття, нові зустрічі, а також почуття радості, здивування, захоплення тим, що творив для нас Бог.

4) **Самостійне рішення.** Це – важливий смисловий акцент казки, адже Мишко справді за сюжетом твору двічі приймав важливі і відповідальні рішення, які змінили його життя. Важливо торкнутися і мотивів таких рішень, оскільки друге рішення ведмедика – залишитись у хворого хлопчика як подарунок, втративши таким чином омріяну свободу – підводить дітей до усвідомлення такого поняття, як жертвовність, тобто здатність втратити щось дороге для себе заради того, щоб зробити добро іншому.

5) **Доброта.** Духовно-моральний зміст казки очевидний. Саме доброта як риса характеру, як чеснота є головною у Мишка. Причому не лише як співчуття чи жалість, а як здатність на вчинок. Висновок про те, що добро починається з думки, але має виявитись ще й у певних діях (поспівчувати, розрадити, пожаліти, допомогти, поділитися) усвідомлюється дітьми на основі цього твору.

Отже, змістовно та творчо різноспрямована робота вихователів та дітей за казкою здійснює вплив на формування духовно-моральних основ світогляду, допомагає в міру можливостей дітей осягнути моральні закони і правила життя.

Умовою ефективності роботи з літературними творами є забезпечення емоційного проживання дітьми змісту та ідеї твору, а також застосування синтезу різних видів дитячої художньо-естетичної діяльності, багатоканального сприймання тексту, інтеграції видів діяльності дітей. Зокрема, у ході експерименту розроблено модель інтеграції художнього слова в освітній процес, яка зорієнтована на застосування літературних засобів у різних видах дитячої діяльності. Принцип інтеграції, який покладено в основу тематичного планування освітньої роботи, дає змогу реалізовувати завдання духовно-морального розвитку дітей (зокрема, і на християнських цінностях), не лише і не стільки через систему спеціально організованих занять (так, у закладі розроблено курс «Стежинки Добра»), але як органічно вплетену у зміст кожного тематичного циклу духовно-моральну складову, яка реалізується на основі художнього слова. Оновлюємо перелік творів, які пропонуємо дітям, долучаючи твори духовно-морального змісту сучасних авторів (З. Живки, Г. Манів, Н. Малетич, Н. Гербіш, О. Луцкевської та ін.).

Особливо ефективно зарекомендували себе літературні проекти – форма організації освітньої діяльності на основі літературного твору (або кількох творів), у якій ключові смислові ідеї твору стають стрижнем пізнавальної та продуктивної діяльності дітей. У практиці роботи літературний проект може бути реалізовано як:

– самостійну освітню діяльність – упродовжиття. Такий літературний проект є самостійним тематичним циклом, наприклад, за укра-

їнською народною казкою «Кривенька качечка» [8, с. 154-161] та ін.;

– одноденний проект за літературним твором, у межах якого упродовж одного дня плануються та реалізуються різні форми навчально-пізнавальної та художньо-продуктивної діяльності (наприклад, за казкою «Різдвяна ялинка» О. Луцкевської, «Про Квасолинку, яка хотіла побачити сонце» З. Живки та ін.);

– елементи щоденної освітньої діяльності за літературним твором (чи кількома творами), які «вплітаються» у зміст тематичного циклу та допомагають повніше реалізувати його змістові на-

прями (наприклад, за темами «Все повертається тобі», «Краса навкруги» та ін.).

Висновки і пропозиції. Успішність використання художнього слова як засобу впливу на формування духовно-моральної складової світогляду дитини залежить від професійної компетентності педагогів щодо використання художнього слова, освоєння оновлених способів роботи з літературними текстами. Це потребує відповідно спрямованої роботи з вихователями як у кожному конкретному закладі, так і на рівні інститутів післядипломної освіти, а також у підготовці педагогів дошкільної ланки в системі вищої освіти.

Список літератури:

1. Гавриш Н. В. Відбиття в мовленні дошкільників особливостей світорозуміння / Н. Гавриш // Дошкільна освіта. – 2010. – № 2. – С. 42-47.
2. Гавриш Н. В. Цікава філософія для дітей: методичний посібник для творчих педагогів і батьків дітей дошкільного й молодшого шкільного віку / Н. Гавриш, О. Ліннік. – К.: Шк. світ, 2011. – 128 с.
3. Гавриш Н. В. Книга – незамінний засіб духовно-морального виховання / Н. Гавриш // Дошкільне виховання: науково-метод. журн. – 2013. – № 9. – С. 9-12.
4. Кіндрат І. Р. Формування світогляду дошкільників: наукові підходи, аналіз реальної ситуації / І. Кіндрат // Освітній простір. Глобальні, регіональні та інформаційні аспекти: наук.-метод. журн. – Чернівці: Черемош, 2013. – С. 87-91.
5. Кононко О. Л. Перехідний період: самовизначення, зміна орієнтирів і пріоритетів / О. Кононко // Дошкільне виховання. – 2009. – № 1. – С. 5-9.
6. Куликовская И. Э. Технологии формирования у дошкольников целостной картины мира: учеб. пособие / И. Э. Куликовская, Р. М. Чумичева. – М.: Пед. о-во России, 2004. – 186 с.
7. Кудрявцев В. Т. Образование до школы: какой ценой? Дискуссия «Проблемы «стандартизации» дошкольного образования» [Электронный ресурс] / В. Т. Кудрявцев. – Режим доступа: <http://www.tovievich.ru>
8. Розумне виховання сучасних дошкільнят. Метод. пос. / Н. Гавриш, О. Брежнева, І. Кіндрат, О. Рейпольська; За заг. ред. О. Брежневої. – К.: Вид. дім «Слово», 2015. – 176 с.
9. Русевич В. В. Педагогические условия формирования образа мира у детей 5 – 7 лет: автореф. дис. на соиск. учен. степ. канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / В. В. Русевич. – Волгоград, 1999. – 21 с.

Кіндрат І.Р.

Ровенский учебно-воспитательный комплекс № 1
Ровенского городского совета

ФОРМИРОВАНИЕ ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННЫХ ОСНОВ МИРОВОЗЗРЕНИЯ РЕБЕНКА ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА СРЕДСТВАМИ ХУДОЖЕСТВЕННОГО СЛОВА

Аннотация

В статье раскрыто значение художественной литературы как средства влияния на формирование духовно-нравственных ценностей у детей дошкольного возраста. Определены отдельные аспекты опытно-экспериментальной работы по вопросу «Формирование мировоззрения дошкольников средствами художественного слова в интегрированном пространстве дошкольного образовательного учреждения». Акцентировано внимание на интеллектуальных картах как способе раскрытия смыслов произведения и на принципах отбора литературных текстов для работы с детьми. Охарактеризованы литературные проекты как форма организации образовательной деятельности в дошкольном образовательном учреждении. Область применения результатов исследования – дошкольное образование.

Ключевые слова: мировоззрение дошкольника, художественное слово, литературный проект, интеллектуальная карта, интеграция.

Kindrat I.R. Rivne Educational Complex № 1
Rivne City Council**FORMATION OF SPIRITUAL AND MORAL FOUNDATIONS OF WORLD OUTLOOK
PRESCHOOL CHILD MEANS OF ARTISTIC EXPRESSION****Summary**

In the article reveals the importance of literature as a means of influence on the formation of spiritual and moral values in children of preschool age. Outlined some aspects of the experimental work on «Formation outlook preschoolers means of artistic expression in the integrated space of kindergarten». The attention is focused on smart cards as a way of opening and meaning of the work on the principles of selection of literary texts for children. Literary projects described as a form of educational activities in kindergartens. Range of application of research results is the pre-school education.

Keywords: world outlook of the preschooler, artistic expression, literary project, smart card, integration.

УДК 37.03(71)

**РОЛЬ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ
У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ КАНАДЦІВ****Козьменко О.І.**Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Дала

У статті розглядається вплив культурної спадщини на процес формування національної ідентичності. Досліджено особливості національної ідентичності мешканців Канади. Розглянуто чинники, що сприяють визначенню національної ідентичності канадців. Наводяться приклади фольклорної спадщини народів Канади і аборигенного населення. Визначається роль національних свят у процесі виховання рис національного характеру.

Ключові слова: національна ідентичність, особливості канадців, фольклорна спадщина, канадська ідентичність, Канада.

Постановка проблеми. Національна ідентичність є однією із найбільш важливих форм самоідентифікації особистості. Завдяки усвідомленню приналежності до тієї чи іншої держави, ототожненню себе з певною нацією особистість формує певні моделі поведінки та проявляє себе як «гідного громадянина». Національна ідентичність не завжди співпадає з етнічною, яка є ототожнення людини з певною етнічною групою. Науковці вказують на три компонента національної ідентичності: когнітивний, афективний і поведінково-регулятивний [3, с. 139].

Перший компонент – когнітивний – містить у собі певні уявлення людей про те, як вони пов'язані з державою, на чому базується цей зв'язок.

Другий компонент національної ідентичності – афективний – складається з відчуттів, емоцій, почуттів (наприклад, почуття гордості за свою країну), які відчуває людина по відношенню до держави.

Нарешті, третім компонентом національної ідентичності є поведінково-регулятивний. Його формує готовність до здійснення певних дій по відношенню до держави, з якою людина себе асоціює.

Всі три компонента взаємопов'язані і впливають на самоідентифікацію особистості. Визначення національної ідентичності залежить від багатьох умов, серед яких національна політика держави посідає не останнє місце.

Сучасна державна політика Канади підтримує мультикультурний підхід до формування нації, тобто толерантне ставлення та рівність усіх культур, традицій та релігій, незалежно від етнічного походження канадців. Культурним фактором єднання громадян виступають національні символи, прапор, традиції, культурна спадщина тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження національної ідентичності зробили як вітчизняні, так і зарубіжні вчені: П. Гнатенко, І. Кон, В. Крисько, Т. Стефаненко, Дж. Бері, М. Бліс, Дж. Броді, Ф. Реснік та ін. Різним аспектам канадської національної ідентичності присвятили свої роботи: С. Айман-Ноллі, А. Аллахар, Р. Банерджі, Дж. Коте, Х. МакКензі, М. Мендельсон, Р. Німіджін, М. Паже, Дж. Рейц, Р. Трейсі та ін. Вплив культурної спадщини на формування національної ідентичності канадців досліджували П. Ален, Ф. Ганонон, Р. Гвін, М. Ігнат'єв, Е. Сміт та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Канада, як відносно молода держава, що існує лише півтора століття, опікується проблемою визначення національної ідентичності. Для формування канадської ідентичності застосовуються як політичні так і неполітичні фактори. Політичні, тобто пов'язані з державністю, інститутами та символами влади активно використо-